ڕێوڕەسمی زەماوەند لە کوردستان

ئەو ڕێوڕەسمە لە کوردستان بەتایبەتی لە دێهات، لە دوو وەرزی بەهارو پاییزدا بەڕێوە دەچێو هۆیەکەشی ئەوەیە کە هاوینان سەرقاڵی کشتوکاڵن و زستانانیش لەبەر سەرماو سۆڵ و نەبوونی ئیمکانی پێویست بۆ زەماوەند ناتوانن ئەم کارە بکەن. پێك هێنانی زەمینە و سەرەتای کاری زەماوەند بە جیاوازیەکی کەم وەك هەموو شوێنێکی دیکەیە، زۆرجار کچ یا کوڕ ئاگایان لە هیچ نیەو خۆیان هاوژین هەڵنابژێرن و دایك و باب ئەم کارە دەکەن. وا هەیە کچ و کوڕ کە لە پێشدا چاویان بە یەکتر کەوتوەو یەکتریان خۆش دەوێ، لەم حاڵەتەدا بەهۆی کەسێکی تر مەسەلەکە بە دایك و بابیان رادەگەیەنن و ئەگەر بە سەلاح بزانن دەست بەکار دەبن، پێویستە بڵێین لەبەر ئەوەی لە گوندەکان ئازادیی زیاترەو ژن و پیاو لە کشتوکاڵ دا بەیەکەوە کار دەکەن، شێوەی دووهەم زیاتر دێتەگۆڕێ. باقی کارەکان وەك خوازبێنی کردن و مارەیی و شیربایی و جیازو خرید تا رادەیەك گشتیەو لە هەموو شوێنێك یەکسانە، لە شکڵ و چلۆنایەتی کردن و دروست کردنی زێڕ بۆ بووك لە شوێنێك دەگەڵ جێگەیەکی دیکە جیاوازی هەیە، جگە لە بازنە ئەوانەی تر دەبێ دەگەڵ جلکی ژنانی هەر ناوچەیەك بێتەوە کە قەتارە، ملوانکە، خڕخاڵ، کرمەك، ژێرچەنە، گوڵ، پشتێند، خەزێمو... کە هەرکام بە تەرزێك دەگەڵ جل و بەرگ و قەدو باڵای بووك دێتەوە، وەخۆی دەخا.

پێویستە ئاماژە بەوەش بکرێ کە وا هەیە کورو کچ یەکتریان خۆش دەوێ بەڵام بنەماڵەی یەکیان یا هەردووك لا بەو کارە رازی نابن، بۆیە هەردوو لا بێئاگاداریی کەسانی دیکە دەچنە ماڵی پیاوماقووڵێك کە زیاتر شێخ و مەلان و لەوێ بە نهێنی لێك

ماره دەكرێن و بنەماڵەكانیان لە بەرانبەر ئەمری واقع دا بەرەوڕوو دەكەن و ئاخریەكەی بە تكاكاریی خاوەن ماڵ واتە پیاوماقووڵەكەی پەنایان بۆ بردوە، رێكیان دەخەنەوەو مەسڵەتێ دەكەن. بەو كارە دەڵێن ژن هەڵگرتن. بە واتایەكی دیكە كوڕ كچی هەڵگرتوەو كچ رەدوا كەوتوە.

بەڵام رێورەسمی زەماوەندی كوردی، تایبەتە بە كوردان و كەمتر وا هەیە لە سێ رۆژان كەمتر بخایەنێ، لەو ماوەدا هەڵپەڕین بێ پسانەوە درێژەی هەیە. هەڵپەڕكێی كوردی جۆراوجۆرەو زۆر جوانن، ژن و پیاو دەست تێكدەگرن و هەموو چەشنە هەڵپەڕینێك دەكەن، بەو جۆرەی كە ژن و پیاو بەیەكەوە هەڵدەپەڕن دەڵێن رەشبەڵەك (Rash Balak) و بە نەفسی كارەكە دەڵێن "هەڵپەڕین Halparin". مۆسیقای هەڵپەڕكێ لەلایەن دوو یا چەند ئامرازژەنەوە دەگەڵ یەك دوو گۆرانیبێژ كە پێیان دەڵێن شایەر بەڕێوە دەچێ، كە ئەم تەرزە گۆرانی بێژییەش لە شتە تایبەتییەكانی كوردستانە. شایەر لەنێوەڕاستی گەرگێڕانی داوەتێ دا دەگەڕێو بە هەڵبەست و بەندان كە لەجێوە رێكیان دەخاو بۆشی دێ دەیڵێ و ئاهەنگ دەگێڕێ. بەو كەسانە هەڵدەڵێ كە هەڵدەپەڕن و ئەوەندەی پێ هەڵدەڵێ تا كابرا لە قەدەر خۆی شاباشی دەداتێ. زۆر جار ئەوانەی لە دەوری گەڕی داوەتیش راوەستاون و تەماشا دەكەن دەكەونە بەر بەندی شایەر. بۆ دانی شاباش لەنێو ئەوانەدا كە پێیان هەڵدەگوترێ بە قارانجی شایەر دەبێتە كێبەركێ. لە رەشبەڵەك دا زیاتر بەو كەسانە هەڵدەڵێن كە ئافرەت (دۆیان) لە دەست دایە. لە هێندێك شوێنیش رەشبەڵەك باو نیە، بەڵام لە زۆر جێ وەك موكریان، بۆتان، هەكاری، سۆران و بادینان رەشبەڵەك رەواجەو هەڵپەركێكانیان وردەكاری زۆر جوان و سەرنج راكێش و هونەرمەندانەی تێدایە.

لەو رۆژانەدا كە داوەت بەردەوامە، سوارچاكانی كورد هونەری تایبەتی سواران وەك رمبازێن،[318] جلیت بازی و تیرئەندازی نیشان دەدەن. ئەگەر بووك لە گوندێك بۆ گوندێكی تر بچێ، زاوا بە سواری ئەسپێكی توندو جوان بەرەو پێری بووك دەچێ و سەد میترێكی بمێنێ بیگاتێ سێوێكی تێهەڵدەكاو بەپەلەو بەغار بەرەو ئاوایی

---

[318] رمبی دارین، پارچە دارێكە هەردووك سەری ساف و دەسكاری كراوەو زۆر ساف و قایمە كە لە رابردوودا سەری تیژ دەكراو وەك چەك كەلكی لێ وەردەگیراو لە بەكارهێنانیشی زۆر شارەزا بوون، بەشێوەیەك كە دەگەڵ هەڵكوتانە سەر لە چەند میتری ڕا دەیان هاویشت و لە سینگی دوژمنیان دەدا. دیارە ئەوە ئێستا دەوری نەماوە، بەڵام سواران لە گۆڕایەك بە دەوری مەیدانەكەدا نەرمە غار دەكەن و پێی دەڵێن رمبازێن.

www.pertwk.com

دەگەڕێتەوە، ئەگەر لە گەڕانەوەدا سوارێکی دی بتوانێ بکەوێتە سەرىو پێشی کەوێتەوە، زاوا مەجبوورە جەریمەیەکی قورسی بداتێ، ئەوەش بە چەشنە شکانێك دێتە ئەژمار.

چوونی بووك لە ماڵی باوکی ڕا بۆ ماڵی زاواش لە هەر جێگایەك بە شێوەیەکەو ئەوە خۆی پێویستی بە نووسینی کتێبێکی جیاواز هەیە. بۆنموونە لە سەقز قاچەکانی بووك لە گوێزینگ ڕا وا دەبەستن کە نەتوانێ توند بڕواو بووکی فەقیر ناچارە چەند سەعاتێك لەو بەینەدا سەرگەردان بێ و ئەگەر بیهەوێ توند بڕوا بەربووك پێشی لێ دەگرێ تا کەسایەتی پارێزراو بێ. ڕێوڕەسمی میوانداری لە میوانانیش جیاوازی هەیە، لە زۆر شوێنی کوردستان بنەماڵەی زاوا، لە تەواوی ئەو ماوەدا دەبێ نان و چێشت و شیرینیان ئامادە بێ، هەتا ئەگەر میوان لە هەر کاتێك دا تەنانەت سەعات سێ و چواری دوای نیوەشەویش گەیشتنێ، سفرەی بۆ ڕاخەن و لە خواردن بێبەش نەبێ،

بەم چەشنە میوانداریيە دەڵێن "شەوگەڕ" لە ناوچەی کەرکووکی کوردستانی باشوور شاعیرەکان شیعرگەلێك بۆ زاواو بووك دەڵێن و گۆرانیبێژ بەدەنگ دەیانڵێ.[319]

[319] بۆ نموونەو زانیاری زیاتر دەتوانن لە کتێبی "داب و رەسمی کوردان لە بین النهرین یا گەرمێن نووسینی هەردەوێڵ کاکەیی" بڕوانە.

ژن به ژنەو هێندێك لە ڕێوڕەسمەكانی

لە زۆر ناوچەو دەوەران باوە كە كچێك دەدەن و كچێك وەردەگرن و كوردان بەو كارە دەڵێن ژن بە ژنە، ڕێوڕەسمی ئەم كارە لە هێندێك مەڵبەند زۆر سەیرو سەرنج ڕاكێشە، بۆنموونە لە باكووری كوردستانی عێراق، زەماوەندی هەردوو كیژی كە ژن بەژنەیان پێ دەكرێ لە یەك كات دا بەڕێوە دەچێو بنەماڵەی هەردوو بووك لەسەر بڕیاری پێشوو شوێنێك لە نێوان ئەو دوو گوندە یا ئەو دوو ماڵەی كە بووكەكانیان بۆ دەچێ دیاریی دەكەن، هەردوو بووك و بووكنیان كە هەركام لە جێگەیەك ڕا وەڕێ كەوتوون دەبێ لە شوێنی دیاریكراو بگەنە یەك، هەركام لەم دوو لایەنەش زووتر گەیشتنە ئەم شوێنە دەبێ ڕاوەستن و ئەوانەی دەگەڵی چوون بە گەرمی خەریكی هەڵپەركێ و داوەت بن تا بووك و بوكنیانی لای دیكەش بگەنێ. ئەودەم هەردوو بووكان لە شوێنەكە دوور دەكەنەوەو لەنێو چەند ژنان دا كە دەگەڵیان دەچن یەكتر ماچ دەكەن. دیارە ئەو ماچ كردنەش زۆر ئاشكرا نیەو ژنەكانی لەگەڵیانن جاجمێكی كە نوێنی تێوە دەپێچن دەكەنەوەو بە دەست رایدەگرن، دوو بووكەكان دەچنە بنیو لەوێدا یەكتر ماچ دەكەنن و دەرزیلان دەگۆڕنەوەو دوایە بێڕاوەستان هەر لایەك دەستی بووكی خۆی دەگرێ و سواری دەكەن و دەیبەن بەرەو گوندی ماڵی زاوا.[320]

"كاكەیی" لەسەر ئەو باوەڕەیە[321] كە ڕەواجی ئەم جۆرە ژن و ژن خوازیە لە كوردستان ئاكامی هێندێك هۆگەلی وەك نەداری دوولایەنەیەو هەر بۆیەش كچ و كوڕەكانی خۆیان بەم شێوە بەمێرد دەدەن و ژنیان بۆ دێنن بێئەوەی خەرجێكی

---

[320] هەمان سەرچاوە، وەرگێردراوی نووسەری ئەم كتێبە، لاپەڕەكانی 3 تا 132.

[321] هەمان سەرچاوە، ل 136.

زۆریان بکەوێتە سەرشان. بەپێی بڕیارێکی کە هەردو لا لەنێو خۆیان دا دەیدەن زۆر خەرجی زیادیان بۆ دەگەڕێتەوە. زۆر جاریش ئەو ژن بە ژنانە دەبنە هۆی نەمانی دوژمنایەتی لەمێژینەی تایفەیی کە ماوەیەکی دوورودرێژ لە بەینیان دا بووە.

هێندێك وردەکارو بۆچوونی سەیریش لەنێو ئەم ڕێوڕەسمانەدا هەن، بۆنموونە دەڵێن ئەگەر کاتی زەماوەند باران ببارێ، بووك لەبەر دڵی بنەماڵەی زاوا بەقەدرو خۆشەویست دەبێ. چونکو لایان وایە پێوقەدەمی بەخێرو بەرەکەتە.[322] لە ناوچەی ئۆرفە لە تورکیەو مەڵبەندی دیاربەکر جیاوازی لەگەڵ شوێنی دیکە هەیە کوڕو کچ بۆ هەڵبژاردنی شوو یا ژن سەربەستن و ئەوەش دابێکی کۆن و لەمێژینەیە، بەپێچەوانەی باقی جێگاکانی کوردستان لەوێ ڕازی بوونی کچ و کوڕ بە یەکتر مەرجی سەرەکی زەماوەندە. ئەگەر بێوەژن و بێوەمێردێك بەیەکەوە ببنە ژن و مێرد مافی ئەوەیان نیە ڕێوڕەسمی هەڵپەڕکێ و زەماوەند وەڕێ خەن.[323]

یارمەتی دان و هاوکاریکردن لە ڕێوڕەسمی کوردان دا

هێندێك لەو ڕێوڕەسمانەی کوردستان، هەستی هاریکاریو یەکدڵی یارمەتیدانی خەڵکی ئەم خاکە بەروونی نیشان دەدا کە زۆرجار نەزم و شایستەگی تەواوی تێدا بەدی دەکرێ. بۆنموونە لە گوندەکانی کوردستان دابێك هەیە بە نێوی "هەرەوەز

[322] "داب و نەریتی کوردەکانی گەرمێن"، نووسینی هەردەوێڵ کاکەیی.

[323] وەرگیراو لە یادداشتەکانی سەرگورد نوئێل لە کوردستان، وەرگێردراوی نووسەری ئەم کتێبە.

Harawaz" ئەویش بریتی‌یە لەوەی ئەگەر جووتبەندەیەك لەكاری هەڵگرتنی خەلەو خەرمان یا كارێكی دیكەی كە دەبێ بیكا دوا كەوتبێو نەتوانێ لەكاتی خۆیدا جێبەجێی بكا، لە هەلومەرجێكی ئاوادا وەرزێرەكانی دیكە كە كاری خۆیان تەواو كردوە، بەپێی بڕیارێكی كە پێشتر بە تێكڕایی داویانە هەموو لە مووچەی ئەو كابرایە كۆدەبنەوەو بێئەوەی هیچی لێ وەرگرن وێكڕا كارەكەی بۆ رادەپەڕێنن و بە شادی و گۆرانی گوتن تەواوی دەكەن. وا هەیە نان و پێخۆری خۆشیان دێنن بۆئەوەی قورسایی نەكەوێتە سەرشانی كابرای خاوەن كار. بەڵام بەپێی عادەت خاوەن هەرەوەز نانیان بۆ ئامادە دەكا.

یەكی دیكە لە هاریكاری خەڵك دەگەڵ یەكتر ئەوەیە كە لە كاتی سەرەخۆشی یا زەماوەندیدا دەیكەن. ئەو بنەماڵەی خاوەن تازیە نازانێ خەمی خۆشەویستی لەدەست چووی بخوا یا لە فكری دابین كردنی خەرجی زۆری نانی نیوەڕۆو شەوی ئەوانە بخوا كە بۆ سەرەخۆشی هاتوون، بەڵام لە كوردستان، لە زۆربەی ناوچەكان بەتایبەتی كاتی تازیە لە دێهات خواردن بۆ هەردوو جەم لە ماڵە بەشدارانی تازیەو دەروجیرانەكان ڕا بەپێی توانا دەنێردرێ. دیارە ئەوانەی دەوڵەمەندو بەدڵن سفرەكەیان رەنگین ترەو جگە لە خۆیان نان بۆ چەند كەسی دیكەش دێنن.[324] بۆ زەماوەندیش لە شوێنگەلی جۆراوجۆر بەتایبەتی لە كوردستانی ناوەندی و ڕۆژئاوا ئەم كارە باوە، لە مەڵبەندەكانی بۆتان و هەكاری و بادینان میوانداری بەشێوەیەكی دیكەیە، كاتێك میوانێكیان دێ، خانەخوێ یا لە ماڵ یا لە مزگەوت میوانداری دەكەن، لەوحاڵەش دا ئەوانەی بە ئیمكانن بۆ چەند كەسی دیكەش نان ساز دەكەن و دەیبەن و لەو شوێنانە نانیان دەگەڵ دەخۆن، تەنانەت وا هەیە میوان لە مزگەوت ئەخەوێنن.

[324] شتی ئاوا لە ناوچەكانی دیكەش بەرچاو دەكەوێ بەڵام نە بەم شێوە گەرم و گوڕەی لە كوردستان دا باوە.

www.pertwk.com

نەزرو نیازو زیارەت

لەکوردستان بەگوێرەی نەریتی دێرینی خۆیان، بەپێچەوانەی هێندێك شوێن، لە هەر دەرفەتێك بۆ شادیو خۆشی کەلك وەردەگرن، لە کاتی زیارەت و نەزرو نیازیش دا ئەو کارە دەکەن. لە کوردستانیش وەك زۆر جێگای دیکە زیارەتگا و تەکیە هەن کە هەرکام لەوانە بە دابین کەرو بەدیهێنەری بەشێك لە نیازی خەڵك بەناوبانگن و وادەزانن لە رۆژێکی تایبەتییش دا ئەو نەزرە قبووڵ دەبیٚو نیازەکەیان جیٚبەجیٚ دەبیٚ کە زیاتر لە رۆژی چوارشەممۆ دایە.[325] بۆیە لەم رۆژەدا دەچنە سەر چاك و پیران، دوای ئەوەی پێویستی خۆیان لە بەرانبەر شەبباك و موغبەرەکەدا هێنایە گۆڕیٚ هەر لەویٚ دەست دەکەن بە هەڵپەڕکیٚ و داوەت گێڕان و رۆژێکی خۆش تێپەڕ دەکەن. با لێرە ئەوەش زیاد کەین کە بەتایبەتی لە کوردستانی باکوورو رۆژهەڵات، رۆژانی چوارشەممە رۆژی پشوودان و شادی بووەو هەیە. لەم رۆژەی حەوتووداو رۆژانی جێژن، خەڵك دەچنە سەر زیارەتەکان و باغەکانی دەوروبەری شارەکان و شوێنگەل ئاوو هەواخۆش، دەستە دەستە خەریکی شاییو هەڵپەڕکیٚ دەبن. وەك گوترا لە مەهاباد کە ناوەندی موکریانە هێندێك جێگەی ناسراوو دیار بۆ ئەم رۆژانە هەبوون کە خەڵکی دەچنیٚ: کانی مام قەنبەران (لەرابردوودا) قوڵقوڵاغ، باغی میکایل

[325] ئەم رۆژە لەلای هێندێك کەس لەسەر بنەمای بیروباوەڕی دێرینیان لە رۆژەکانی شادی دێتە حیساب.

(ئێستا بۆته پارك) كه رووبەڕووی باغەكە ئەشكەوتێكش هەر بەم ناوه هەیە، قسنی شێخ تەها (كه ئەویش كەوتۆته نێو شار)[326] یا لە بۆكان خەڵك دەچوونه میرئاوا، داوێنی كێوی ناڵەشكێنه، له سەقزو شارەكانی دیكەش هێندێك جێگای تایبەتی بۆ ئەم سەیرانانه هەبووه.

لەو شوێنانه هەموو كات ئەوانەی بەوێدا تێدەپەڕن بە باوەشی ئاوەڵا وەردەگیراین و لەلایەن ئەو خەڵكه میوان دۆسته میوانداری دەكرێن و بۆئەوان كورد بن یا غەیره كورد جیاوازی نیه، هەربۆیه رۆژهەڵاتناسان و دنیاگەڕان لەلای ئەم ماڵه بێ ریاو دڵپاكانه دابەزیون كه زۆریشیان لەسەر نووسیون.

لەكۆتایی ئەم باسەدا دەبێ ئەوەش زیاد كەین كە رێوڕەسم و داب و نەریتی كوردان زۆرن بەڵام باس كردن لەسەریان لەم كتێبەدا ناگونجێ، بۆیه زانیاری زیاتر لەم بوارەدا به موتاڵاكردنی ئەم كتێب و نووسراوانه دەهێڵینەوه كه لەم بابەتەوه نووسراون و بڵاو بوونەوه، بەڵام باش وایه بەتایبەتمەندێكی دیكەی كوردان ئاماژه بكەین ئەویش به دەربەست بوونی توند سەبارەت به كەرامەت و نامووسی خۆیان و پاراستنی دروشمی نەتەوەیی و نامووسی بنەماڵەییە. بۆیه به نموونه رووداوێك لەم رووداوانەی هاتوونه پێش دەگێڕینەوه.

---

[326] بەداخەوه لەبەر كاری ناڕەواو سوننەت شكێنی كەسانی غەیره كوردو نەبوونی ئەمن و ئاسایش و ئازادیی پێویست دوای 28ی گەلاوێژی 1332 ئەم بەرنامه به چەشنێكی بەربڵاو براوەو لەبیر چۆتەوەو زیاتر له رۆژانی هەینیدا خەڵك دەچنه دەرەوەی شار، هەر بەو دەلیلانەی سەرەوەش لەم شوێنانه شادی و هەڵپەڕكێ ناكرێ.